

Фрагменти от България

Брой 1, 2024 година

Фрагменти

от България

СЪДЪРЖАНИЕ

7

Столични фрагменти
Ралица Георгиева

11

Байлово – дом на певица на българското село
Ралица Георгиева

13

Да се разходим по калдъръмените
улички на Пловдив
Елизабет Нгуен

14

Архитектурното изобилие на Велико Търново
Елизабет Нгуен

16

Ивановските скални църкви
Иванна Шивачева

СЪДЪРЖАНИЕ

18

„Св. Иван Пустини“ – духовното и културно
богатство на Врачанския Балкан
Стивън Стефанов

20

Разходка през гората до скит „Св. Никола“
Елеонора Тодорова

22

Вълшебството на Стара планина –
скален феномен „Ритлите“
Стивън Стефанов

24

Крепостта Родостица
в Балък дере
Иванна Шивачева

26

Най-богатият частен римски дворец в България
Петя Манева

СЪДЪРЖАНИЕ

28

Паркът в Белица –
свобода за танцуващите мечки
Йоана Иванова

31

Сирни заговезни в Троянския край –
нестихващият живот на традициите
Елеонора Тодорова

33

Магията в българската традиция
Йоана Иванова

36

Корените – пътешествие през
седемте фолклорни области
Петя Манева

Фрагменти от България

ГЛАВЕН РЕДАКТОР
Елеонора Тодорова

ЗАМ. ГЛАВЕН РЕДАКТОР
Ралица Георгиева

ДИЗАЙН
О. Д.

АВТОРИ

Ралица Георгиева, Иванна Шивачева, Стивън Стефанов, Елеонора Тодорова, Петя Манева, Йоана Иванова, Елизабет Нгуен

За да обичаш родината си трябва да я познаваш

На страниците, които следват, ние, студентите от IV курс, специалност „Книгоиздаване“, ви каним на едно завладяващо пътешествие из сърцето и душата на България – земя, където историята шепне сред древни руини, където природата се разгръща сред спиращи дъха пейзажи и където традицията е вплетена в ежедневието.

Трудно е да се представи родината изцяло – от скритите в Балкана села до големите градове, затова сме подбрали една колекция „Фрагменти от България“. Историите, които ще прочетете отразяват същността, корените и интересите на всеки един от нас. Показваме ви малка част от родния ни край: интересни места, пропити с история, които да посетите; любопитни традиции, съществуващи само тук; разходка из големите ни градове.

Списание „Фрагменти от България“ бе създадено като учебен проект по дисциплината „Типология на списанието“ с ръководител проф. д-р Ефрем Ефремов към Факултета по журналистика и масова комуникация.

Присъединете се към нас, докато разкриваме скритите съкровища, разпръснати из нашата родина – места, където времето сякаш е спряло, където природата заема централно място и където ехото на фолклора отеква във въздуха.

Насладете се на нашите фрагменти и се надяваме те да ви вдъхновят да изследвате, оценявате и цените красотата, която е България.

От главния редактор

СТОЛИЧНИ ФРАГМЕНТИ

София, както и повечето европейски столици, е град, запазил на много места облика си от миналите векове. Въпреки новото строителство, което стои някак си не на място на фона на характерните за ХХ в. сгради, ако човек реши да се разходи ще се натъкне на места, които с външния си вид могат да го пренесат в друга епоха. Някои от тези сгради обаче в днешно време са изоставени по една или друга причина и са само далечен спомен за едни други времена.

Вероятно най-характерният такъв пример е къщата, добре позната на софиянци като „Къщата с ягодите“. За нейния заплетен случай може да бъде написан цял отделен материал. Тя се намира на ул. „Сан Стефано“ №6, в близост до Докторската градина. Построена е в края на 20-те години на ХХ в. за семейството на банкера Димитър Иванов. Проектирана е в стил сецесион от архитекта Георги Кунев. Името ѝ идва от декоративните ягоди в двора, които и до ден днешен могат да бъдат забелязани пролетно време. Отличава се с голям преден двор към улицата, отделен с ограда от ковано желязо и с тройно стълбище към самия вход. Това, което може би най-много бие на очи, са характерните портали за карети и файтони от двете страни на оградата.

След Деветосептемврийския преврат забележителната къща е национализирана и отстъпена на румънското посолство, а впоследствие се превръща и в място за срещи на съветски активисти. В началото на 90-те години на ХХ в. сградата е реституирана на наследник на Димитър Иванов, който оба-

Плакат WANTED за Валентин Златев е закачен на оградата на Къщата с ягодите

Снимка: Facebook

че решава да я продаде. До 2004-та година имотът е прехвърлян от собственик на собственик, докато накрая не е закупен за 2 млн. лв. от фирма „Агрохолд“ на Васил Златев – бивш многогодишен кмет на гр. Правец и баща на собственика на „Лукойл България“ Валентин Златев. Въпреки че още през 1978 г. сградата е обявена за паметник на културата, след закупуването ѝ през 2004 г. не са полагани никакви действия за поддръжка. След смъртта на Васил, Валентин Златев внася през 2015 г. инвестиционен проект, според който се предвижда пълното разрушаване на сградата и строеж на нова, като е придружен със становище на наети от собственика консултанти от УАСГ, че къщата е опасна и следва да се събори. Въпреки това през 2018 г. е организиран оглед от страна на френски архитекти, специалисти по реставрацията, които стигат до официалното заключение, че Къщата с ягодите лесно може да бъде запазена. Въпреки че през няколко години влизат предложения за проекти, в които е включен демонтаж на сградата, те засега са отхвърляни от Столична община, вероятно заради статута ѝ на паметник на културата. За съжаление,

Захарната фабрика, когато е работела

Снимка: Lost Bulgaria

ако наистина не бъде започната скорошна реставрация, и по-скоро, ако по стечение на обстоятелствата не бъде сменен собственика, в някакъв момент сградата ще се срути от само себе си. Дотогава, Къщата с ягодите ще краси полуразрушена идеалния център на София.

Друга значима някога сграда, която в наши дни е просто призрак на едно отминало време, е Захарната фабрика. Тя е дала името на едноименния квартал и също като Къщата с ягодите, е обявена за паметник на културата. Това е първото голямо индустриално предприятие в България и в миналото е било цял комплекс, от който вече повечето сгради са безвъзвратно изгубени. Построен през 1898 г. от белгийската компания „Ернест Солвей“, комплексът е изграден на площ 14 хил. кв. м. В активния ѝ период във фабриката са работели до 12 хил. души, а капацитетът ѝ е бил 7 хил. тона рафинирана захар годишно. След влизането на България в Първата световна война през 1916 г. белгийските инвеститори се изтеглят от страната. Предприятието съумява да поработи още 9 години след това, но впоследствие неизбежно затваря.

В момента от нея е останал само скелета и няколко стени, чиито тухли по чудо все

Захарната фабрика днес

Снимка: Павлин Даскалов

още не са разграбени. От 1989 г. насам зданието не спира да сменя собствениците си – няколко държавни предприятия, български и гръцки компании. В един определен период се използва предимно като складова база. В рамките на 34 години Захарната фабрика складира дори целия архив на БНТ. Не е особено ясно кой се води собственик на сградата сега. Въпреки че някои жители на квартала от край време предлагат проекта фабриката да бъде превърната в културен център за модерно изкуство, се говори, че се чака да падне в скоро време, за да бъде построена друга сграда на нейно място.

За да не бъдем твърде големи песимисти, хубаво е да се спомене и една сграда с културно значение, която в последните години беше възстановена, след като с години стоя порутена. Това е къщата на поета Христо Смирненски, която се намира на ул. „Овче поле“ №116 близо до метростанция „Опълченска“. Там от 1916 до 1923 г. живее цялото семейство Измирлиеви, както е и истинската фамилия на поета. По това време къщата се е намирала в покрайнините на града и е мястото, където най-вероятно

Къщата на поета – разрушена

Снимка: Пик

Къщата-музей „Христо Смирненски“ – вече приемаща посетители

Снимка: Национален литературен музей

Смирненски е написал повечето си произведения. През 1969 г. домът му е превърнат в музей и съхранява вещи от личния архив на поета, дарени от семейството му. По неизвестни причини обаче през 2004 г. къщата-музей затваря и започва да се руши, поради липсата на каквато и да е поддръжка. Дворът е разграден, къщата вероятно многократно е разграбвана и обитавана от бездомници. През 2016 г., когато вече е пред почти пълен разпад, Министерството на културата решава да отпусне средства за реставрация и съставя план за повторно създаване на музей. Така и се случва – през 2022 г. къщата-музей „Христо Смирненски“ отваря отново врати за посетители с официално откриване, на което дори присъства вицепрезидента Илияна Йотова.

Можем единствено да се надяваме, че и други сгради, превърнали се с времето в културни ценности, има шанс да бъдат запазени. Въпреки многобройните случаи, в които паметници на културата са оставени да гният и да паднат от само себе си за нечия лична изгода, остава лъчът надежда, че столицата все пак ще запази част от историческия си облик.

Ралица Георгиева

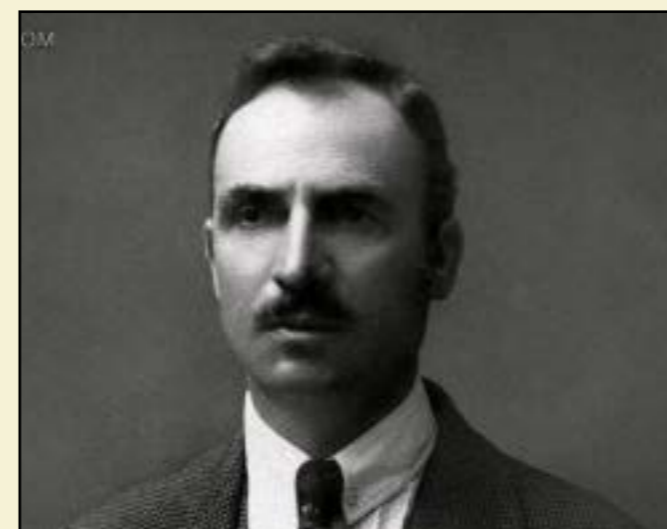
Счупеният бюст на поета в двора на родната му къща

Снимка: CROSS Agency Ltd.

Байлово – дом на певеца на българското село

Село Байлово е едно от емблематичните места в шопския край на България. Само на около 40 минути път с кола от София, селото е популярно преди всичко като родното място на майстора на късия разказ Димитър Иванов Стоянов, известен под псевдонима Елин Пелин. Обаче малко хора знаят, че всъщност Байлово е също така дом на някои прототипи от неговото

Певецът на българското село – Елин Пелин

Снимка: Българска история

творчество и места, вдъхновили едни от най-знаковите му произведения.

Елин Пелин се е превърнал в символ и нещо като патрон на иначе сравнително малкото село. На площада до църквата е поместен т.нар. „дом-паметник“ на писателя, който по-скоро е приел ролята на читалище. Пред него се издига близо 5-метрова статуя на твореца. Родната му къща работи като музей от 1977 г. и местните жители се стараят да я поддържат. Семейството на Елин Пелин е било едно от най-знаковите в Байлово. Роден през 1877 г., той е едно от 11-те деца на Иван и Стоянка Иванови. Прадядо му е един от първите заселници в селото. Баща му, по прякор Йото Вараджията, бил изключително будна личност,

като освен със земеделие се занимавал и със зидане, дърводелство, правел коли, керемиди и ходил да продава вар в София, откъдето идва и прякорът му. Въпреки скромния живот на семейството, Иван държал всичките му 11 деца да могат да четат и да пишат и по негови собствени разноски в края на XIX в. било отворено училище в дома му. Елин Пелин твърдял, че имало време, в което баща му бил единственият напълно грамотен човек в Байлово. Освен това, бил известен в селото с така и неосъществения си проект за вятърна мелница, който по-късно сина му отразява в разказа си „Ветрената мелница“. Поради това и до ден днешен се смята, че прототипите на Лазар Дъбака и Христина са собствените родители на писателя.

Говори се, че използва за прототип една цяла байловска фамилия за поестта си „Гераците“. И сега там живее семейство по фамилия Геракови. Дали Елин Пелин е използвал само името на семейството, или е базирал поестта на истински събития, свързани с тях, остава неясно и зависи много кой ще попитате. Каквато и да е истината, Геракови са кръстили къщата

Родната къща на писателя

Снимка: Wikipedia

си за гости „Герак Мито“ и твърдят, че тя е мястото, където се развива действието от повестта.

На само 5 километра от селото се намира друго място, което вдъхновява Елин Пелин. Това е т.нар. Блато на Андрешко или както е наричано от местните със звучното наименование „Гьола“. Както името подсказва, местността около гьола, който при последното ми посещение беше почти пресъхнал, вдъхновява писателя да напише емблематичния си разказ „Андрешко“. Носят се и слухове, че самите събития от разказа са базирани по истински случай, когато жител на Байлово изоставя каруцата със съдия-изпълнител в блатото за една нощ, за да избяга да предупреди свой съселянин. Както и историята с „Гераците“, и тази остава непотвърдена, въпреки че по това време е съществувал човек на име Андрей Ценов, който е карал с каруцата си хора от града по селата.

Някъде по времето, когато Елин Пелин написва разказа си, археолози откриват в

непосредствена близост до блатото тракийски погребални могили и оскъдни следи от некропол, датиращ около IV в. пр.н.е. По него още са личали следи от жертвоприношения на животни. Там са намерени и предмети от същия период – глинени съдове, керамика и бронзови украшения. За съжаление, следите от тези могили не са били запазени, тъй като байловските иманяри се погрижили археологическите обекти да бъдат разграбени, а останалата част от тях е унищожена малко след откриването им поради добив на камъни.

Байлово е селото, което се старее да запази историята на един от най-значимите писатели на XX в. Може да се каже, че той е успял да направи същото. Не случайно наричат Елин Пелин „пееца на българското село“. Със своите разкази за живота, бита и несгодите на обикновения селянин Елин Пелин успява да увековечи родното си село.

Ралица Георгиева

Паметникът на Елин Пелин в центъра на селото
Снимка: Идеи за разходка

Да се разходим по калдъръмените улички на Пловдив

Пловдив неслучайно е признат през 2019 г. за европейска столица на културата. Като един от най-старите градове в Европа – по-стар от Рим и Атина, той се отличава с богато архитектурно наследство, безспорната естетика и историческа значимост.

Най-знаковият и добре познат обект в Пловдив е Античният театър на Филипополис. Това всъщност е единствената запазена антична театрална сграда по българските земи, а в световен план една от най-добре съхранените свидетелства за този исторически период.

Театърът датира от времето на римския император Марк Улпий Траян (98 – 117 сл.н.е.), като бива разкрит при археологически разкопки от 1968 до 1979 г. Намира се между Джамбаз тепе и Таксим тепе. Сградата е адаптирана за съвременния културен живот на Пловдив и в нея се състоят най-различни културни събития. Капацитетът ѝ е около 3500 зрители.

Старият град на Пловдив е друга атракция на града, която връща туристите назад във времето. Впечатляващите къщи са били домове на богати търговски фамилии през XVIII или XIX в., търгуващи с Европа и Ориен-

та, които са искали да демонстрират своите финансови възможности и положение в обществото. Тези архитектурни бижута са създадени от най-изкусните и уважавани архитекти, строители, зидари, дърводелци, резбари и зографи по времето на Възраждането. Днес тези къщи са превърнати в музеи и машини на времето като например Балабановата, Данчовата, Куюмджиевата къща и много други. Там се намира и Жълтото училище – първата българска гимназия от 1868 г., където днес се помещава Фолклорния факултет към Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство.

Днес в Пловдив съжителства материални свидетелства за различни епохи. Антични, средновековни и възрожденски обекти заедно сформират облика на Стария град, който е изключително комуникативно място за хората от околността. Разхождайки се по калдъръмените улички, може да попаднете в музеи, галерии, храмове, хотели, заведения, учебни сгради.

Елизабет Нгуен

Красивите стари къщи в Пловдив

Снимка: Регионален етнографски музей Пловдив

Архитектурното изобилие на Велико Търново

Велико Търново е град, разположен в сърцето на България с богата история и впечатляваща архитектура, която пренася посетителите в епохи, където властта и културата се преплитат в хармония. Сградите в този изключителен град, бивша столица на Второто българско царство, съчетават история с настояще, изграждайки облика на града.

Крепостта Царевец е символ на Велико Търново и неизменна част от архитектурния пейзаж. Със своите крепостни стени, църкви и палати, Царевец предлага изглед към българската средновековна архитектура. Църквата „Св. 40 мъченици“ и патриаршеският двор са само част от изключителните архитектурни съкровища, запазени

в историческия комплекс. Следи от живот, датиращи от късния халколит (4200 г. пр.н.е.) могат да бъдат намерени на хълма Царевец, който е бил обитаван и през бронзовата и желязната епоха. Археологическите разкопки разкриват останки от жилища и керамика от халщатската култура (XIII – V в. пр.н.е.) и по-късната латенска култура (V – I в. пр.н.е.). Тракийското селище, съществувало под руините на средновековната българска столица, процъфтява през цялото първото хилядолетие пр.н.е. Въпреки това оживената дейност на хълма през вековете, особено през Средновековието, до голяма степен е заличила тези следи. Само малки участъци остават под последващите структури, произхождащи от два различни жилищни периода през IV – II в. пр.н.е. Тези жилища и огнища показват характерни характеристики на тракийската култура, заедно с различни керамични ар-

Хълмът Царевец
Снимка: Travel Bulagria news

тефакти. Присъствието на латенски артефакти в тракийска среда служи като още едно доказателство за значителното влияние на латенската култура върху траките през IV – I в. пр.н.е. Тези елементи често се приписват погрешно на присъствието на келти в Царевец. В края на V в. император Анастасий I (491 – 518) построява ранновизантийска крепост на хълма Царевец, който наскоро беше идентифициран като местоположението на прочутите Зикидевски извори. Тази крепост е била една от ключовите крепости на Източната Римска империя в северната част на Балканския полуостров. Поради защитата му срещу варварски нападения, западащият римски град Никополис ад Иструм се смята, че се е преместил на хълма Царевец. През този период са построени базилика и прилежащи структури. Това укрепено селище просъществува до началото на VI в., когато е опустошено от аваро-славянските нашествия. На хълма са открити последните ранновизантийски монети, сечени при император Ираклий, датиращи от 614 г. През VIII в. върху останките на по-ранната византийска крепост възниква старобългарска общност, която постепенно се разраства и обхваща целия хълм. Градът преживява най-значимия си разцвет по време на упра-

влението на Втората българска държава, като в крайна сметка става нейна столица. Велико Търново е известен с много красиви къщи от периода на Българското възрождане. Разкошните фасади, дърворезби и изразителни архитектурни детайли съчетават комфорт с елегантност. Къщи като Сарафкината предоставят възможност за поглед в богатата културно и архитектурно наследство на града.

Съвременната архитектура във Велико Търново съчетава иновации, но с уважение към историята. Нови жилищни комплекси придават свежест на градския пейзаж, като същевременно запазват характера и уникалността на местния стил.

Велико Търново е пример за това как архитектурата може да бъде жив пътеводител в историята и културата на един град. Съчетанието на богатото минало и съвременните акценти прави този български град уникален и незабравим за всеки посетител.

Елизабет Нгуен

Из улиците на старата столица
Снимка: World to explore

Ивановските скални църкви

В българската история вярата има изключително голямо значение. Манастири, параклиси и църкви от различни периоди могат да се намерят из цялата страна и едни от най-популярните и запазили своя дух са скалните църкви при село Иваново познати като Ивановските скални църкви.

За пръв път световната научна общност разбира за скалните църкви при село Иваново през 1914 г., когато съществуването им е оповестено от Карел Шкорпил в труда

Снимка: Best place in Bulgaria

му „Опис на старините по течението на Русенски Лом“.

През 1979 г. те са включени в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО.

Разположен в долината на река Русенски Лом е комплексът от 20 малки църкви, параклиси и килии издълбани в скалите на различна височина и свързани с пътеки и скални стълби. Заедно те образуват манастирът „Св. Архангел Михаил“. Първите издълбани килии датират от XII в., а запазените стенописи сочат към живописната школа на Търново, в периода, в който е бил столица на държавата.

Смята се, че бройката на скалните църкви е била над 40, а килиите са наброявали

приблизително 300. Църквите при село Иваново са част от стотиците български средновековни скални църкви, манастири и отделни отшелнически килии, които в периода X – XIV в. превръщат долината на Русенски Лом и нейните притоци в прочут православен и книжовен център. За съжаление, под влиянието на природните стихии и времето голяма част от тях са били унищожени.

Едни от най-големите ктитори (дарители на средства за построяване на църква или на манастир) в този период са били цар Иван Асен II (1218 – 1241) и цар Иван Александър (1331 – 1371), които заедно с други дарители са изобразени в стенописите.

Първата голяма църква е основана от търновския патриарх Йоаким I и неговите ученици през XIII в. По онова време исихазмът (религиозно учение, което възвисявало духовната същност на човека чрез уединение и самовглъбяване), станал официален във Византия и България и през XIV в. манастирът „Св. Архангел Михаил“ се превърнал в център на учението.

Истинските имена на запазените от Ивановските скални църкви са загубени с времето, а начинът, по който ги наричаме днес е дошъл до голяма степен от местните.

Главната църква в манастира е „Света Богородица“, изсечена на височина 38 м и изписана изцяло с библейски и евангелски

Фотограф: Ася Пенчева

сцени и образи отвътре. Световноизвестните стенописи от средата на XIV в. са един от върховете в развитието на средновековното българско и балканско изкуство.

Параклисът „Господев дол“ е сред най-богато украсените със стенописи. В издълбания отвор се вижда Благославящият Иисус Христос, а в олтарната ниша са изобразени Успение Богородично, Възнесение Христово и Слизане на Христос в ада. В един надпис-изповед на стената се споменава, че на това място се е замонашил и бил погребан българският цар Георги Тертер (1279 – 1292).

По стените на запазените до днес килии също са се съхранили издълбани изповеди и послания.

Към днешна дата в Ивановските скални църкви не се извършват богослужения, а са само туристическа забележителност, макар и много хора да ги посещават с цел да се помолят или преклонят.

Фотограф: Ася Пенчева

Иванна Шивачева

Фотограф: Ася Пенчева

„Св. Иван Пусту“ – духовното и културно богатство на Врачанския Балкан

Манастирът „Свети Иван Рилски – Пусту“ представлява малко духовно съкровище, изпълнено с история, която оживява в прегръдките на Врачанския балкан.

Манастир „Свети Иван Рилски“, известен още като „Свети Иван Пусту“ или Бистрешкият манастир по името на близкия врачански квартал Бистрец, се намира на около 8 км северозападно от Враца. Разположен върху малка поляна в горния край на един от стръмните долове, спускащи се от Балкана към Врачанското поле. От юг и от запад поляната е оградена от отвесни, високи около 50 м варовикови скали. В основата им се образува плитка, но просторна пещера с карстов извор. Високо в същия скален венец има втора пещера – „Постницата“,

която е трудно достъпна и в която според местна легенда е живял св. Иван Рилски. На една от стените непознат зограф е запечатал части от житията на св. Димитър и св. Нестор през 1544 г. Забелязват се също следи от скални икони на св. Иван Рилски и св. Йоан Богослов, а под тях тече извор, чиято вода се смята за лековита.

Първите писмени сведения за манастира са от времето около 1544 г., но е възможно обителта да е много по-стара. Със сигурност през 1822 г. в него е била създадена първата работилница за щамповане на икони по българските земи. В манастира е имало ателие на Чипровската златарска школа за църковна утвар и накити. През Възраждането манастирът е духовно средище с килийно училище и книжовна школа, в която творят Йосиф Брадати и неговият ученик Тодор Врачански.

До манастира се намира пещера с карстов извор
Снимка: Свети места

Историята на манастира стига до Средновековието – открити са артефакти, според които светата обител е била духовно средище през XII – XIII в. Той обаче е носител на духовни практики още преди това. Откритата във и около пещерата тракийска керамика свидетелства, че в предримската епоха (IV – I в. пр.н.е.) тук вероятно е имало светилище.

Запазена е ниша, наподобяваща женска утроба – символ на тракийската богиня на плодородието Бендида. Предполага се, че манастирът е основан като скален и монасите първоначално са обитавали околните пещери. Сегашната църква на манастира е издигната върху останки от по-стар храм, като следи от трите стенописни слоя – от XII, XVI и XIX в. – са видими на мазилката. По време на османското владичество манастирът е опожаряван два пъти и църквата е превърната в кошара за кози. Благодарение на усилията на йеромонах Йосиф от Берковица през 1795 г., Бистрешкият манастир е възстановен. В периода 1894 – 1928 г. е останал без монаси и затова околното население започнало да го нарича „Пусту“. През 1928 г. е възобновен и преосветен,

като му е дадено ново име – „Св. Иван Рилски“.

През 1980 г. последният монах е убит от иманяри, а манастирското съкровище разграбено и унищожено.

Легендата за св. Иван Рилски гласи, че до една от пещерите – „Постницата“, разположена на отвесни скали между две канари, може да се стигне само по сковани дървени стълби. Легендите разказват, че в тази най-стара част на манастира светецът Иван Рилски се усамотявал и живял 40 дни в пост и молитви, след което скалата сама се отворила, когато тръгнал към Рила планина. Затова и от 1928 г. скалният манастир официално носи неговото име.

Манастир „Свети Иван Пусту“ представлява свещено място, запазено от времето, обединяващо духовност, история и културно богатство в един образ. С трудно достъпното си местоположение и съхранените стенописи, наситени с исторически сцени и символи, този манастир е неугасваща светлина в българското културно наследство.

Стивън Стефанов

Църквата на манастира „Св. Иван Пусту“
Снимка: Свети места

Разходка през гората до скит „Св. Никола“

Сред горите на Балкана, над Троянския манастир, е сгушен скитът „Св. Никола“. Изключително приятен маршрут за разходка, която решавам да направя с приятеля ми в един от последните хубави есенни дни. Към екопътеката водят указателни табели от манастира, до който можем да стигнем и с автобус от Троян, но този път сме с кола. Походът ни тръгва от махала Миленча, над селските гробища, и се извира нагоре през гората.

Обули сме маратонки, тъй като теренът е скалист, но въпреки това няма опасни участъци. В зависимост от темпото на ход разходката ще бъде между 20 и 30 минути, като през цялото време не се излиза от гората.

Вървейки нагоре, спираме за почивки (и снимки) до забавни надписи, изписани

върху камъните с бяла боя. Някъде разчитането на думите става прекалено сложно и се смеем на безсмислицата, която се получава. Спираме и до едно опасно изкривено над пропастта надолу дърво, където (за мой ужас) Христо позира за снимка.

И ето, вече сме се поизморили, но само след няколко крачки виждаме скита зад последния завой. Успяхме! Сега можем да си починем, да разгледаме и да се насладим на мястото.

Светилището намира своето убежище на западния склон на връх Иван дял, издигащ се на височина 1046 м в Троянския балкан, до който може да се стигне, ако се продължи още час нагоре от указателната табела пред скита. От манастирската летопис се разбира, че „Св. Никола“ е съществувал още от 1794 г., когато е служел за скривалище на монасите при нападения от разбойници. Разширен е от игуменът на Троянския манастир, йеромонах Паисий от

Гробът на хайдут Велко на ъгъла, където се пресичат двете стрехи

Фотограф:
Елеонора
Тодорова

Сопот, през 1812 г. Между 1794 и 1869 г. то служи за обиталище на килийното училище на Троянския манастир.

Скитът представлява съчетание от църква, жилищни постройки и аязмо с лековита вода, което, за съжаление, открихме пресъхнало. Самата църква е осветена през 1812 г. Жилищата са построени в периода 1950-1960 г. под зоркото око на архимандрит Йосиф Минков.

Скъпоценност в светилището е изящно изваяният иконостас – шедьовър, изработен от сръчни ръце от Самоковската резбарска школа. Днес той обаче се намира в Троянския манастир.

Пристъпвайки в двора на манастира, се сблъскваме с историята на мястото на покой на хайдут Велко от Шумен, починал от раните си през 1848 г. Кой е хайдут Велко и че този гроб е точно негов, не се е знаело винаги. Как се е разбрало откривам в текста на Георги Шивачев „Чий е гробът при скита „Св. Никола“, който се пази в троянския етнографски музей.

Когато архимандрит Йосиф поема грижата за скита, започва да се рови из манастирските летописи, за да провери доколко е вярна легендата, че в двора е погребан хайдутин. Тъй като не открива нищо, решава да попита столетниците от близките махали.

През май 1956 г. се среща със столетника дядо Димитър от махала Струга. Той му разказал: „там, горе, в двора на „Св. Никола“, е закопан народен човек. Велко комита. Гробът му се намира там, дето се събират две стрехи на магерницата. Този комита, както съм слушал от баща си, бил родом от гр. Шумен. Слугувал като овчарче при някакъв турчин. Турчинът бил много доволен от Велко и поискал да го потурчи и да го ожени за своя дъщеря. Велко се опирал, не искал. Турчинът, за да го сплаши, затворил го в мазето си, но една нощ Велко избягал в Балкана, събрал дружина и почнал хайдушки живот. Но ранен, той е бил донесен от другарите си в манастирчето „Св. Никола“, дето умрял от раните си и там бил погребан.“

По този разказ отец Йосиф открил костите на хайдут Велко, събрал ги, поставил ги в каменина тръба, покрил отвора ѝ с автомобилно стъкло, зациментирал го и

сетне ги върнал, където лежали по-рано. Направил и хубава ограда с фенер и кандило. Днес там има и изписана надгробна плоча.

След като сме си починали, насладили сме се на природата около „Св. Никола“ и сме направили цял куп снимки, е време да се запътваме наобратно. Слизаме до долу за не повече от 15 минути. Разходката ни е удовлетворила и знаем, че напролет ще се върнем отново и този път ще продължим и до върха.

Елеонора Тодорова

Хайдут Велко от Шумен
Художник: Иван Пеевски

Вълшебството на Стара планина – скален феномен „Ритлите“

Сред зелените простори и скални образувания на Искърското дефиле се издига едно изключително природно явление – Ритлите. Те не са просто каменни формации, а сякаш изкуствено изрязани високи стълбове, представящи уникален поглед към дивата природа и древната история на региона. Намират се на 250 м надморска височина на брега на река Искър в южната част на село Лютиброд. Името им идва от тяхната форма, защото наподобяват страничните капаци на конска каруца (ритли). Образувани са от здрави пясъчливи варовици преди 120 мил. години, когато този регион е бил част от морско дъно. Преди 40 мил. години, при образуването на Стара планина, тези пластове се нагънали и приели почти вертикално положение. С височина до 80 м над реката и дължина между 200 и 400 м, Ритлите са част от богатата история и култура на региона. В местността

Снимка: Мария Василева

са открити девет средновековни църкви от различни периоди. Ритлите са един от първите защитени обекти в България.

В местността на Ритлите е бил разположен град, който е използвал за своя защита непристъпните скални образувания. Източната и западните стени на крепостта са самите Ритли. Дебелината им варира от 3 до 7 м, а дължината – между 200 и 400 м. Между самите „Ритли“ могат да се видят останки от сгради, градени от ломени камъни. Североизточно от крепостта „Ритлите“ се намира античния и средновековен Коритен град, който е заемал площ от около 40 дка. Съ-

седството му с крепостта дава основание да се предполага, че това са двете части на един град с укрепена и неукрепена част. Името на средновековния град е запазено в османски данъчни регистри от средата на XV в. под формата Коритен.

В близост до Ритлите се намира местността Рашов дол. Там през 1876 г. в битка с османци загиват 12 Ботеви четници. В горната част на стръмна поляна е запазена автентичната кошара, край която се е водило сражението. До нея е изграден малък параклис, а по-надолу е поставена мемориална плоча.

Ритлите, макар и не толкова популярни, са биву в природата на България и заслужават да бъдат видени. Те са въплъщение на красотата, а около тях е съхранена историята на нашите предци.

Стивън Стефанов

Снимка: Мария Василева

Крепостта Родостица в Балък даре

Крепостта Родостица е разположена на няколко километра от ивайловградското село Хухла и е била една от най-слабо познатите в България.

Предполага се, че е създадена в началото на IV в., когато столицата на Римската империя става Константинопол, като културният ѝ пласт е обхващал периода IV – XIII в.

За крепостта започва да се говори едва през 20-те години на XX в., като първо я споменава ученият и общественик Павел Делирадев. Разкопките ѝ започват през XXI в. от екипа на доц. д-р Бони Петрунова (от 2004 г.), а три години по-късно проучванията продължават от археолога от Националния исторически музей Ивайло Кънев.

До момента не се е открило абсолютно писмено доказателство за името на крепостта. С латинското име Родостюик се среща в документ от началото на XIII в., чийто автор е летописецът на IV кръстоносен поход маршал Жофроа дьо Вилардуен. Той пише за крепост, в която през 1206 г. цар Калоян се спасява от капан, подготвян от император Анри – братът на Балдуин Фландърски, и графът на Солун – Бонифаций Монфератски. Жофроа дьо Вилардуен пише, че Калоян е останал за една нощ в крепостта Родостюик на Арда, след което се е изтеглил по реката през Родопите към Пловдивското поле. От този документ произлиза и днешното име Родостица.

В същото време местността до село Хухла, над която са разположени останките, се нарича Балък даре, под което име също може да се намери и самата крепост.

Родостица е изградена на хълм със стръмни и отвесни склонове, разположението ѝ е югозапад-североизток. Тя е обградена от реките Каречница и Балък даре, малко преди да се вляят с общо устие в Арда.

Снимка: Хайдук турист

Тъй като по поречието на река Арда е минавал древният път за вътрешността на Родопите, крепостта е считана за граничен пункт между Първото българско царство и Римската империя. Според проучванията на културния пласт крепостта е била западена и разрушена в края на V в. и след това отново е била почти унищожена в началото на VII в. при славяно-аварските нашествия. Смята се, че е била изоставена до към X в.,

отново влиза в употреба при управлението на цар Симеон. Българската следа в укреплението е освидетелствана с откриването на множество коланни апликации, характерни за българските боили и аристократи. При все това е трудно да се определи за какви периоди крепостта е била в български ръце.

На територията на Родостица е открит и некропол от XI в., когато земите ни са били под владение на Византия.

Най-късният културен пласт е от първата четвърт на XIII в., по времето на цар Иван Асен II. След това крепостта престава да бъде използвана.

Последните няколко години са открити още няколко важни свидетелства на територията на крепостта.

През 2017 г. е разкрита сграда с четири срещуположни помещения и с голям двор, покрит с добре запазени плочки. Подобна сграда е без аналог по българските земи и се предполага, че е била аристократичен дом.

През 2022 г. е открит надпис от времето на българския владетел цар Симеон намерен в крепостта, който бива разчетен 2023

г. Според изследователите това е един от най-старите текстове на кирилица открити до момента. Установено е, че оловната пластина е от X в. Вследствие на откритието се счита, че на крепостта, едва на 30 км от град Одрин, е имало поставен български гарнизон по времето на цар Симеон Велики.

Крепостта има изключително богата история и запазеното ѝ състояние се дължи както на трудно достъпното ѝ местоположение, така и на факта, че дълги години е била зад кльона на българо-гръцката граница. Изследванията на крепостта продължават и до днес.

Иванна Шивачева

Снимка: Хайдук турист

Най-богатият частен римски дворец в България

Вила Армира е културно-исторически обект с голяма стойност. Опожарена варварски през IV в., вилата успява да се запази благодарение на две обстоятелства. Първо, земетресение затрупва сградата и така я запазва за поколения напред, а при строеж на язовир в наши дни останките от вилата са открити и влиятелни хора се заемат със задачата да извадят на преден план ценния исторически обект.

Още с влизането във вилата става ясно, че за времето си тя е била много внушителна. Вила „Армира“ е един от най-ранните точно датирани римски обекти на територията на България. Внушителният древноримски дом е бил построен в долината на река Армира, в близост до град Ивайловград, преди около 2000 години. Комплексът включва множество помещения: жилището, в което са пребивавали собствениците, външен и вътрешен басейн, градина за отдих и панорамна тераса.

Вилата е призната за културен обект със световно значение, защото е великолепен образец за римската архитектура и изкуство. Чрез многобройните си мозайки и мраморни украси, обектът се превръща в единствения открит подобен паметник в балканската история. Античната вила е приковала вниманието на историци и археолози още при откриването си през 1964 г. С оперативната програма „Регионално развитие“ в периода 2007 – 2013 г. успява да се извърши цялостна реставрация на главния вход, входовете към четирите помещения, колоната около вътрешния басейн и мраморните фигури. Реставрацията, близка до

Снимка: Община Ивайловград

оригиналния облик на внушаващия римски дом е била възможна, благодарение на намирането на над 3000 мраморни детайла от самия декор. В някои от помещенията е добавено стъклено съоръжение, даващо възможност на туристите да се докоснат по-близко до изящните орнаменти.

Античната градина също е цялостно възстановена, в нея е устроен „театрон“ за атракции на открито. Усърдният труд на историци, археолози и специалисти доставя удоволствието на посетителите днес

Част от запазената музайка на вилата

Снимка: Община Ивайловград

да се насладят на атмосферата на лукса и богатството на римската аристокрация. В спалното помещение могат да се видят мозаечни пана с облика на собственика на вилата и децата му датирани от II в. Античната вила е била владение на богата тракийска фамилия. Първият ѝ собственик и бил наследник на тракийски цар, получил римското си гражданство заради заслуги към властта. Това се е случило между две и три десетилетия от завладяването на Тракия от римските войски. Според описанията на древните римски автори, мястото за строежа на комплекса напълно отговаря на изискванията, според които аристократичният дом трябва да се намира в близост до голям път и до вода, в красива местност и задължително на южен склон. Коридорите и помещенията са били украсени със сте-

нописи в червен, бял, черен, зелен и жълт цвят. Схемите и украшенията на античната вила са отговаряли с точност на последния помпеански стил в живописата.

Петя Манева

Паркът в Белица – свобода за танцуващите мечки

Мечките са обявени за защитен вид от Министерството на околната среда и водите през 1992 г. с цел да се намали лова и браконьерството, които са опасност за опазването им. Тези лоши практики обаче далеч не изчерпват злодеянията над животното, чиято популацията в последното десетилетие от 518 пада до 329 индивида. Заплахите за едрия хищник не са естествени врагове, а за съжаление, намесите на човека.

През ХХ в. в Източна Европа мечките са жертви на така наречените мечодари, които крадат малки мечета, отглеждат ги в плен и ги използват като атракции, за да спечелят пари. Дресировката на мечето е мъчителен процес, при който под лапите му собственикът слага нагорещена ламарина. „Танцуването“ за него се превръща в начин да избегне болката.

Всичко това продължава до 1998 г., когато популярната практика бива забранена у нас със закон. 2000 г. е още една щастлива година за мечките, защото тогава се появява Парк за мечки Белица. Това защитено място в България става дом на бивши „танцуващи мечки“ от страната, както и на няколко от Сърбия и Албания. Освен тях паркът приютава и мечки, пострадали при отглеждане в плен при неблагоприятни условия – в тесни клетки в циркове, хотели, зоокътове.

В годината на отварянето на парка са освободени първите танцуващи мечки – Марияна, Стефан и Калинка, които биват приютени. Женската мечка Станка пристига през март 2001 г. в тежко състояние, а по-късно през годината са доведени най-известната танцуваща мечка – Гошо, и неговият брат по съдба – Боби. След приютяването на първите 6 обитатели на парка, остават 19 мечки, които още живеят в плен. Днес всичките 25

регистрирани танцуващи мечки в България споделят своя безопасен дом.

В други държави на Балканите мъчителната „дресировка“ е забранена по-късно. Последните „танцуващи мечки“ от Сърбия например са настанени в парка през 2007 г. През 2017 г. завинаги се слага край на жестоката атракция, като последната жертва на тази практика е спасена от Албания и доведена в парка. Въпреки това все още продължава да има мечки, които са отглеждани в лоши условия и намират шанс за нов живот в пределите на Белица.

Паркът е не само прекрасен дом за мечките, а и място, което е отворило вратите си за малки и големи. Той образова своите посетители за правата на животните по най-добрия възможен начин – като им поз-

Години наред мечките са страдали от жестоката практика

Снимка: LoVelingrad

волява да се запознаят с историята на обитателите и да видят колко по-добър е животът им днес, когато са отглеждани с любов.

От създадените алеи в парка може спокойно да се наблюдават животните в естествената им среда. В информационния център всеки може да разбере какво точно представлява „танцуваща“ мечка, да научи повече за дивите ѝ събратя и за мечето семейство по света. Освен това за посетителите е монтиран сензорен екран, на който се показват снимки и клипове за обитателите на парка.

Ако искате да научите повече за мястото или да посетите единствения по рода си парк у нас, той е разположен в местността „Андрианов чарк“ на 12 км от гр. Белица, обл. Благоевград. Дело е на австрийската фондация „Четири лапи“ и фондацията на известната Бриджит Бардо за защита на животните.

Паркът е изграден по такъв начин, че да предостави на мечките възможно най-близки условия до тези в дивата природа. Има гъсти гори, хълмове, поляни, специално изградени слънчеви места за почивка, езера за къпане и бърлози за сън. Всичко това цели да осигури защитена среда, където животните да се възвърнат към дивите инстинкти и естествения си начин на живот, от които толкова дълго са били лишени.

В началото мечките показват признаци на нервност и стрес, защото са свикнали на несигурен живот, в който недохранването и насилието са ежедневие. Някои от тях дори визуално носят белезите на това робство като например Стефан, който при пристигането си има възпалена лигавица от халките на носа, и Виолета, която има болест на кожата в резултат на недохранване и тормоз. С времето обаче всички обитатели започват

Паркът има алеи, от които мечките могат да се наблюдават в естествената им среда

Снимка: LoVelingrad

да се чувстват уютно и щастливо в новия си дом и да формират връзки помежду си.

Паркът се гордее с факта, че всички мечки спят зимен сън – нещо, което в зоопарковете често не се случва. Това е знак за добрите условия на живот в него, успешната социализация на животните и възвръщането им към инстинкта. Освен това там мечките не се размножават, за да не бъдат обречени цели поколения на живот в плен. Парк за мечки Белица е място, в което животните, които не могат да се върнат към дивата природа, да изживеят спокойно дните си.

Йоана Иванова

Днес мечоците живеят щастливо в Белица

Снимка: Четири лапи

Сирни заговезни в Троянския край – нестихващият живот на традициите

Православният празник Сирни заговезни е оформен от богатата плетеница от традиции, като всяка от тях е свързана с древните корени на българската култура и се проявява в уникални форми в различните краища. В родния ми Троян и околните села във вечерта на Прошка се практикува т. нар. уругльоване. Щом слънцето се скрие, всяко семейство излиза на двора си или съседите се събират на улицата пред домовете си, палят Сирнишки огън, който прескачат за здраве, и въртят уругльовици, изговаряйки причудливи наричания.

Тази традиция, идваща вероятно още от времената на езичество по нашите земи, е възвърната през Възраждането, а заживява в настоящия си вариант през 90-те години на XX в., след края на социализма. Днес представлява повече забавление за децата и е част от народното веселие, но някога е имала много по-сакрално значение за предците ни.

Най-напред нека обясня, що е то уругльовица и уругльоване (длъжна съм да отбележа, че се среща и като „оругльовица“ както и редица подобни разновидности). Уругльовицата представлява факла, направена от дълъг прът и черешова кора в единия край, притегната с тел, която се запалва във вечерта на Сирница и се завърта, за да се изгони злото от дома за идната година

– в повечето наречия това зло са „бъйлите“ (бълхите), на които се заповядва да отидат в съседното село, у комшиите и т.н. В мое детство баща ми винаги наричаше нещо, звучащо по следния начин: „Ортоте ле, попе ле, бъйлите у комшиите, при нас парите!“

Огънят на Сирница се прескача за здраве

Фотограф: Тони Петров

Думите баща ми е запомнил от младостта си, когато са били в доста по-циничен вариант. Причината е, че някога в обряда са участвали само мъжете, като преди това са надигали павурчето с домашна сливова.

Ритуалът е свързан с пречистващата сила на огъня, като времето на провеждане е от особено значение. Сирни заговезни е на границата между зимата и пролетта. Времето се затопля и приближава работата навън – животните ще се извеждат на паша и ще се сее новата реколта. Представяйки си тази картина, на село в Балкана, не е изобщо трудно да разберем откъде идват наричанията срещу бълхите – тогава наистина най-голямата напасть, от която е нямало метод за отървяване.

Днес обичаят е загубил предишната си символика, въпреки че се изпълнява всяка година неизменно в Троянския край и е придобил същността на народно веселие. Читалището в Троян организира градски празник, на който се наклажда голям огън, кметът върти уругльовица за радост на гражданите, играят се игри и хора, поканен е оркестър и някой народен изпълнител и забавлението не спира. Цялото събитие започва още в ранния следобед с особен вид маскарад, също част от културно-историческото наследство на района.

Маскарадните игри носят името Ялова сватба. В миналото традицията е имала целта да подскаже на старите моми и ергени, че им е време да се задомят. В някои варианти ролите на младоженците се играят от двама момци (оттам „ялова“), преоблечени като булка и зет. Те се качват на кола, в която са и останалите обредни лица, а покрай тях вървят селските музиканти. Твърди се, че играта е възникнала като забавление сред войниците от 34-ти пехотен троянски полк в окопите по време на Първата световна война.

В другия вариант, който се изпълнява днес в Троян, мома и момък се обличат в „обратни дрехи“. Точно така започва всяка година шествието на Сирница от централния градски площад. В този случай сватбата не е точно ялова. Също и значението ѝ вече не представлява упрек към момите и ергените. Почти станалата фестивална проява на обичаят е част от тенденцията на завръщане към миналото, корените на българина, по модерен и някак изкривен начин. По този начин Сирни заговезни в Троян се превръща не просто в празник, а в жив разказ, който свързва поколенията и преплита старото и новото.

Елеонора Тодорова

Традиционни
троянски
уругльовици

Фотограф: Тони
Петров

Магията в българската традиция

Магията се изразява в действия и обреди, правени с вярата, че човек е способен да въздейства върху живите същества. Тя може да бъде и полезна, и вредна. Основните видове магия са два. Имитативната работи на принципа, че подобното привлича подобно. Пример могат да бъдат ритуалите с вода за предизвикване на дъжд. Контактната магия е другият основен тип, който разчита на съприкосновението. Магиите за разболяване например могат да се направят с вещи на човека.

Българските магически ритуали се коренят в богатото културно и историческо наследство на страната и произлизат от тракийски, славянски и други древни традиции.

Своето мистично наследство дължим в голяма степен на древните траки, населявали региона преди хиляди години. Те са имали близка връзка с природата и са придавали духовно значение на всички природни елементи, затова магическите ритуали акцентират върху хармоничната връзка със земята и нейните енергии.

Траките са почитали определени растения заради техните мистични свойства като например бръшляна, която са свързвали с безсмъртие и защита от зли духове. Бръшлянът украсявал домовете и храмовете им, за да пази от злото. Мащерката е била почитана заради пречистващите си свойства и се е окачвала над вратите, за да прогонва недобронамерени духове. Бъз се е варял в чайове за укрепване срещу болести.

Най-силните билки за правене на магии са вратига, комунига, диланка и синя тинтява. Вратига се използва за разваляне на магии. Тя се бере между полунощ и първи петли. Често се използва в комбинация с

Билката вратига

Снимка: For life

комунигата и тинтявата. Диланката има силата да разделя съпруга от любовницата, а корени от билката се оставят в стаята, където е лежал тежко болен човек, за да прочистят въздуха.

Перуника се използва в магиите за любов и омраза. Ако засадената в двора перуника не цъфне, поверието гласи, че това предвещава смърт в семейството. Метличината е билка на очарованието. От стръковете на растението се правят метли, с които се мете около огнището против зли сили. Метличина се оставя и до родилката, за да я пази.

Земеделският цикъл е имал решаваща роля в живота на нашите предци, затова много български магически ритуали са обвързани със смяната на сезоните. Различни тържества отбелязват ключовите селскостопански събития, като сеитба, жътва и посрещане на пролетта. Тези ритуали имат за цел да осигурят изобилна реколта, да предпазят от природни бедствия и да почетат цикличния характер на живота.

Баба Марта е обичана българска традиция, която празнува настъпването на про-

летта на 1-ви март. На тази дата хората си разменят червени и бели тъкани конци (мартеници) като символ на здраве, берекет и смяна на сезоните. Те носят тези конци, докато видят щъркел или цъфнало дърво, след което ги връзват на клони, за да се сбъдне пожеланието за късмет и да се предпази човек от болести. Шевицата е

Кукерите на фестивала Сурва

Снимка: Труд

друг силен магичен символ, като се смята, че защитава от зли очи и уруки.

Огънят заема сакрално място в българската магия, символизирайки пречистване, трансформация и божествена енергия. Нестинарството е само един пример. Огнените

ритуали често се извършват по време на слънцестоене и равноденствие, като се използва силата на пламъците, за да се извикат благословии и да се прочистят отрицателните енергии.

Фестивалът „Сурва“, който се провежда през януари, включва „кукери“ – костюмирани мъже, които носят маски и звънци. Те танцуват през селата, размахват факли и издават силни, животински звуци, за да прогонят злите духове и да поканят плодородието и просперитета за следващата година. Подобен ритуал се практикува и в Румъния.

Ритуали, включващи дарения, молитви и символични жестове, се провеждат, за да се поддържа хармонична връзка с духовете на предците. В селските райони семействата отделяли част от реколтата като принос за тези преди тях. Смятало се, че този акт почита духовете на починалите и осигурява техните благословии за успешен сезон на засаждане през следващата година.

В българската магия са вплетени и шамански елементи. Имало е хора, които са изпълнявали ролята на посредници между човешкия и духовния свят. Тези практикуващи изпадали в състояния, подобни на транс, общували с отвъдния свят и извършвали ритуали за лечение, гадаене на бъдещето или разрешаване на духовни конфликти.

В българския фолклор има предмети, пропити с магически свойства. Смята се, че амулетите и талисманите, често изработени от естествени материали, предпазват от зли сили, болести и

нещастия. Тези предмети се предават през поколенията, като всеки носи енергията на предците. Има различни магически места в дома, които са свещени – например прага и огнището. Около тях не трябва да се правят магии. Старите българи са поставяли клон-

Гледането на утайка от кафе също е разпространено сред славянските народи

Снимка: Biomall

ки от бодливи растения в комина за предпазване от злото.

Животните също са обвързани с магията, като магьосницата може да се превърне в гарван, бухал, кукувица, кокошка. Магьосницата обикновено е жена с различен външен вид и социален статус от общоприетия – възрастна, бездетна, стара мома или вдовица. Билкарката се различава от магьосницата по това, че помага на хората, вместо да им вреди. Тя може да бъде също баячка или да умее да лее куршуми. Обикновено се предава тайното знание от майка на дъщеря или от баба на внучка, като билкарката разкрива уменията си едва на смъртния си одър.

Друга магическа практика, популярна сред славянските народи, е гледането на кафе. След пиене на кафе, утайките в чашата се интерпретират от гледачка, за да разкрият символи или форми, които дават

представа за бъдещето или отговарят на въпроси за живота на човека.

Днес интересът към някои от тези ритуали продължава да съществува и те още се практикуват. Разбирането на техния произход и символика е важно за запазване и съживяване на магическите традиции, оформили идентичността на нашите предци. Изследвайки разнообразните аспекти на българските магически ритуали, човек открива дълбока връзка с природата и преклонение пред мъдростта на предците.

Йоана Иванова

КОРЕНИТЕ – пътешествие през сегемте фолклорни области

Българският фолклор включва разнообразни традиции – музика, танци, обичаи, обреди и легенди. Страната е разделена на седем фолклорни области, всяка от които се гордее със своята уникална културна идентичност. В тази статия ще се впусна в пътешествие из тези области, изследвайки техните отличителни народни носии, творчески изрази и завладяващите истории, вградени в техния фолклор.

Родопска фолклорна област

Родопската фолклорна област, сгушена в спиращата дъха Родопска планина, в миналото, преди да се изследват и открият значителни разлики свързани с бита, е била част от Тракийската фолклорна област. Традиционната родопска носия е изработена предимно от вълнен плат поради силно развитото овцевъдство в региона и студения климат. Женското облекло включва памучна риза с форма на туника и широки ръкави, украсени с цветни орнаменти, сукманени рокли с оранжеви и жълти ивици и прилежно подредени копринени конци. Ансамбълът се допълва от червен вълнен колан, известен като „миндил“, и обувки като „лапцунки“ или „кондурки“. Мъжете носят бели вълнени туники с широки ръкави и липса на закопчаване, потури с червени, оранжеви и жълти спирали и копаран – къса горна дреха с широки ръкави.

Народните песни от Родопите са предимно на любовна тематика и навремето са се изпълнявали по сборове и седенки, сватби или годежи. Съществуват, разбира

се, песни, които са предназначени за овчарството и гурбетът, както и такива, които са свързани с исторически събития и знаменити хайдути и войводи.

Тракийска фолклорна област

Големият обхват на Тракийската фолклорна област се отразява пряко в разнообразието на народните облекла. В различните части на Тракия можем да срещнем многолики и разнородни фолклорни облекла. Основните видове са добре познати в България като „чернодрешна“ и „сукманена“ носия. Фолклорното облекло при жените в Тракия е предимно сукманено, разпространено в червен цвят, добре декорирано с характерните за региона орнаменти, декорации и гайтани. То се допълва от украшения за глава, като шапки или шалове, украсени с монети, мъниста, цветя или венци. Често срещано е също поставянето на престилка, украсена с бяла бродерия и дантела по краищата, а на кръста – тънък пояс, придружен с цветна кърпа или пафти. Тракийските народни песни, изпълнявани предимно от жени, обхващат различни жанрове, включително любовни, исторически разкази и хумористични сюжети. Известни традиции включват „Лазарки“, „Кумичене“, „Кукери“ и „Ладуване“ – новогодишен ритуал за предсказване на женитба и щастлив семеен живот, който се спазва и до днес в много части на страната.

Странджанска фолклорна област

Територията на Странджанската музикално-фолклорна област се простира в югоизточния край на България. Носители на фолклора в тази област се явяват представителите на местното старо население, което живее в областта Хасекията.

Тук са характерни едногласните песни с бавни безмензурни мелодии с богата орнаментика, изпълнявани най-често на седянка или на трапеза. Въпреки близостта си с Тракия, в Странджа няма местни лазарски песни, а по-разпространени са сватбарските песни, които съпътстват един от най-важните и най-интересните обреди. Песните

се изпълняват антифонно от две певици по традиция със застъпване на последния тон от мелодичната строфа.

Любопитен факт за областта са характерните народни танци, именувани според начина на изпълнението им – „кротки“, „луди“, „тропали“, „рипани“ и „подсурнати“. Стъпките им – не са сложни, но са доста разнообразни – определят спецификата на техния стил.

В Странджа са много известни пролетните младежки игри „Филек“, изпълнявани през великите пости. В западната и средната част на областта е съществувал моминският обичай „Еньова буля“, свързан с бране на билки. В някои дни на Сирната неделя в странджанските села е шествал народният карнавал на кукерите, изпълняван в различни варианти. Сирни заговезни се свързват и с „Пали кош“, обичай с театрални елементи.

Пиринска фолклорна област

Като най-малката етнографска област в България, Пирин се гордее с богато и колоритно народно облекло. Цветовият диапазон, който преобладава в облеклата в Пирин, е бяло-червено. Интересно за мъжката носия тук е, че до днес се запазва белодрешна, като е значително по-лека от женската и позволява повече свободни движения. Бяла, свободно разкроена риза с липса на яка, е в основата на облеклото. След нея са задължителни клиновете с плисета, наричани още фусты или фъртушки. Броят на плисетата определя дали дрехата е всекидневна или празнична.

Състои се още от риза, елек, панталон, пояс, цървули, калпак и добре познатите вълнени потури, чиято кройка е тясна. Над панталоните при мъжете се поставя и червен пояс също от вълнен материал. Характерен е и елекът джамадан, който може да бъде къс или дълъг.

Женската народна носия в Пиринската област се състои от риза, горна част наречена „сая“, пояс, престилка и кърпа. Ризата е туникообразна – дълга и бяла на цвят. След ризата, момите обличат своята сая, която в повечето случаи е отворена на гърдите и с

дължината си покрива цялата риза. Везбената украса е неизменна част от дрехата и предимно е насочена строго около краищата или пазвата. Сплетената прибрана коса, под красива кърпа богата на орнаменти завършва визията на една мома от Пирин планина.

Специфичното, с което се откроява музикалният фолклор от Пирин, е двугласното или многогласно пеене, съпроводено от характерно високо пеене с хълцане, ацането и силни провиквания, придружени с рязкото слизване на един от гласовете. Запазен е автентичният диалект и маниер на региона, останал от старите песни. Музикалният фолклор е толкова разнообразен, благодарение на множеството преселвания и миграции в миналото.

Многогласното пеене се изразява в това, че първият глас започва песента. Вторият глас е равен („исо“), може да бъде изпълняван от един или няколко певци. Макар и двугласно, пеенето в Пиринско е чисто и ясно разбираемо. Предимно песните са без размер, затова може да се наблюдава явление първият глас да слезе под втория. Основните жанрове песни са хороходни, юнашки и седенкарски.

Шопска фолклорна област

Разположена в Средна Западна България, Шопската фолклорна област е кръстена на своите жители „шопите“. Леките и удобни народни носии, с които се отличава Шоплука, позволяват свободно движение, като отново при мъжете е характерно белодрешното облекло. Фолклорният костюм на шопата се състои от дълъг елек в черно или синьо, украсен с гайтани. Бяла риза, наподобяваща туника, тесен бял вълнен панталон, наречен беневерек, с орнаменти, съсредоточени в краищата на крачолите.

Беневерците са бели вълнени панталони. По-тесните панталони се носят от трудовото население, докато по-свободните са предназначени за заможните българи. Към прилепналите потури се слагат по-отпуснати и дълги връхни дрехи като риза, оставена отвън и дълъг елек. От друга страна, широките се комбинират с прибрана в панталоните риза и по-къса връхна дреха.

Женската носия в Шопската фолклорна област е сукманена, много пъстра и пишно украсена. Състои се от вълнен сукман в черно или синьо, задължително украсен с бели гайтани или ръчно нашити пайети, бяла памучна риза с дълги ръкави, които се разширяват по края, а на талията – пафти. По формата на дрехата, начина на носене, орнаментите и най-вече прическата и забрадката се разбира възрастта на момата, дали е майка, снаха и т.н.

Народната музика е рязка, открита и на моменти дори остра, наподобяваща темперамента и нрава на шопите. Разпространено е насичането на тона и тресенето на гласа. Характерни и в тази област са двугласното и многогласното пеене. Особено популярно сред шопите е вторият глас да „изпревари“ първия. В село Бистрица при прочутите „Бистришки баби“ се среща и тригласното пеене.

Друго характерен стил е провеждането на диалог между певците, който се получава чрез предаване на мелодията между групите изпълнители с леко застъпване (отпяване) помежду си. Песните са игриви, закачливи и често хумористични, като основно са хороводни, седенкарски, жетварски и юнашки, със сюжет, създаден около преданията за Крали Марко. Интересно явление е обичаят „Герман“. Той е свързан с природата и се извършва от млади момичета при продължителна суша. Целта му е да извика дъжда, да подсигури плодородните земи и да помоли за благосъстоянието на хората. Момичетата правят мъжка кукла, която наричат с името Герман, заравят я в земята, заедно с красиви цветни венци, което символизира погребение. След 14 дни куклата се изравя и се хвърля в течаща вода – най-често река.

Добруджанска фолклорна област

„Житницата на България“ получава названието „Добруджа“ още от Древността и го запазва и до днес. Границите на етнографския регион достигат до р. Дунав и Румъния на север, до бреговете на Черно море на изток и до Северняшката фолклорна област на запад.

Женската носия се състои от червен сукман с богата бродерия, дълга бяла риза от

памучен плат, черна вълнена престилка и колан на кръста. Емблематична е забрадката – жълта или бяла кърпа с дълги копринени ресни, препратка към поминъка на населението – отглеждането на златни житни класове.

Мъжете се обличат в чернодрешна носия, съставена от черни вълнени потури, бяла памучна риза с красива бродерия, вълнен пояс в червен цвят и в допълнение дебели бели калцуни. Отличителна е липсата на калпак. Традиционната шапка на българина е заменена от бяла кърпа, която предпазва главата от жарките лъчи на слънцето.

Музикалните произведения в Добруджа са безмензурни и бавни, обикновено изпълнявани на един глас от мъже и жени. Творчеството е разнообразно и богато на мелодии и текстове. Често дългият текст на песента, който разказва битови случки, се заменя изцяло от инструментален съпровод. Жътварските песни – свързани с основния поминък – са най-често срещани.

Емблематичен обичай е „Бразята“. Тя се извършва по Коледа от мъж, преоблечен като митично животно, който обикаля всички къщи и проверява момите – дали работят, или мързелуват.

Северняшка фолклорна област

Северняшка фолклорна област – една от най-големите етнографски територии в страната – обхваща почти цялата Дунавска равнина и част от Стара Планина.

Основни са три типа носия – двупрестилчена и сукманена за жените и белодрешна за мъжете. Двупрестилчената се носи основно през лятото или целогодишно в равнинните райони, където е по-топло. Състои се от бяла риза, две престилки – задна и предна и колан. Името ѝ идва от характерното за областта носене на две престилки. Задната се нарича „бръчник“ и е ушита от памучен плат с богата бродерия от кадифе и златни шевици. Завършва с красива дантела по края. В различните райони бръчникът се различава – на изток с по-тъмен цвят и по-голям размер, а на запад с по-ярък на цвят и тънък. Предната престилка традиционно е по-къса, също е пишно декорирана, така че да се връзва със задната. Двете

са стегнати здраво на талията с червен вълнен бродиран колан.

Забрадката – бяла кърпа, богато украсена с монети, цветя, мъниста и разноцветни шевици – е характерна за момите тук. А косите им задължително са сплетени на плитка. Прическата и забрадката издават възрастта и положението в обществото.

Мъжката народна носия е белодрешна от бяла риза от памучен плат, плитки панталони беневреци, богато бродирана връхна дреха без ръкави и яка (тип елек), вълнен пояс, калпак, червен пояс от вълна на кръста, а на краката навои и кожени цървули.

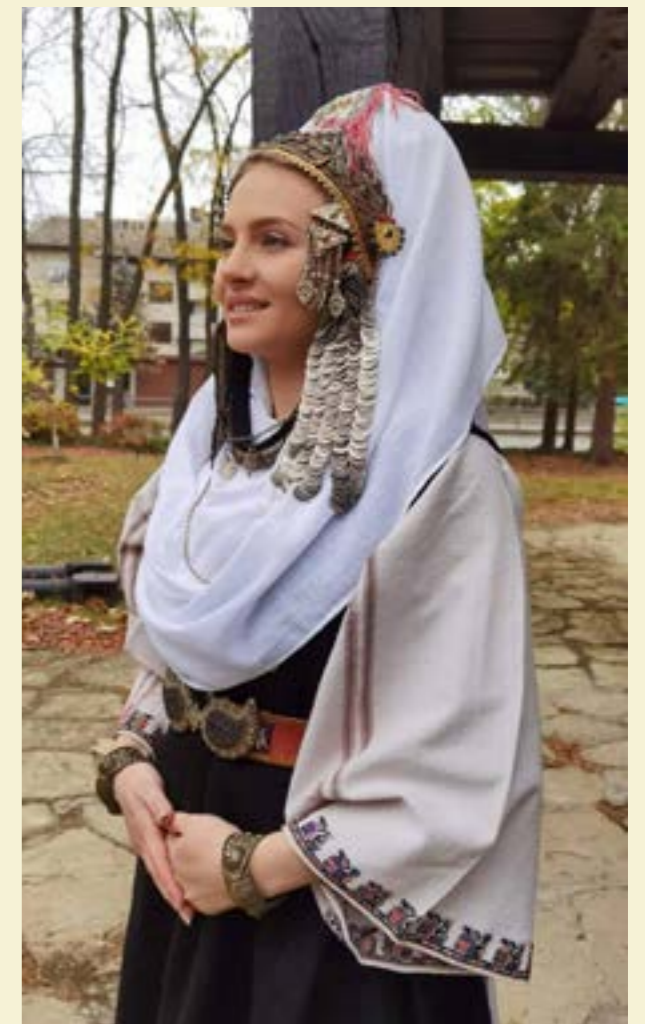
Музиката в Северняшката фолклорна област е многолика и колоритна. Емблематични са хайдушките народни песни, които описват живота и героичните постъпки на редица хайдути, подвизавали се в региона по време на османското владичество. Поради многообразието е прието, че хайдушките песни произлизат именно от тази фолклорна област. Жетварските песни, чиято мелодия оглася полетата на Дунавската равнина, се отличават с характерните провиквания. Често срещани са и музикалните произведения, разказващи за митични същества като страховитите змейове, лами и т.н.

Най-популярните ритуали в областта са „Лазаруване“, „Русалии-калушари“, „Пеперуда“ и „Гонение на змей“. Ритуалът „Русалии-калушари“ започва от Русалска неделя, която се отбелязва с идването на празника Св. Дух – 51 дни след Великден. Името идва от вярването, че в седмицата след Петдесетница на земята започват да скитат всякакви митични същества като самодиви, орисници и русалийки. През т.нар. Русалска седмица се спазват редица вярвания, които целят да предпазят българите от злите сили на русалийките и самодивите. Например през тези седем дни, особено в сряда и петък, не се стои на открито, не се работи на нивата, не се отива при лозята, не се разхожда в горите, не се преде, тъче или пере и т.н. Хората носят със себе си и разхвърлят по домовете си различни растения като орехова шума, чесън, мащерка, бъз, за да се предпазят. Обредът трае цяла седмица, защото се вярва, че митичните същества идват в селата в понеделник заедно с доби-

тъка и си тръгват призори в събота, отново „изведени“ с животните. През тази седмица се извършват и много други ритуали за здраве, изцеление, предпазване и почитане на самодивите, орисниците и русалийките.

Българският фолклор е съкровищница от културно наследство, като всяка област допринася със своите уникални багри и звуци. От хипнотизиращите Родопи до оживената шопска фолклорна област, тези традиции отразяват дълбоките културни корени на българския народ. Както сполучливо е казал един от ваятелите и пазителите на българската народна музика – Филип Кутев, „Фолклорът е просто нещо, но се изисква голяма култура, за да го разбереш“.

Петя Манева

Северняшка народна носия

Снимка: Светослав Петров

